

1.

Vznik zemského soudu a jeho kompetence v době předbělohorské

1.1 Počátky soudu

Počátky českého zemského soudu jsou zahaleny závoji nejasnosti, které se doposud přes veškeré vynaložené úsilí nepodařilo zcela rozhrnout. A to jak pokud jde o přesný okamžik, tak i o způsob jeho vzniku. Paradoxně jde přitom o otázky, které se mezi obecnými i právními historiky těší zřejmě největšímu zájmu a jsou nejčastěji předmětem odborné diskuse. Vypočítávat všechny tituly věnované této problematice by bylo nadbytečné. Jednak byly přehledy provedeny v pracích nedávno vydaných,¹ jednak je otázka vzniku soudu někdy na přelomu raného a vrcholného středověku přeci jenom dosti odtažitá od jeho personálního obsazení v době pozdního 16. a počátku 17. století. Postačí tedy jen stručně zrekapitulovat základní fakta a jejich možné interpretace.

Jak ve svém úvodu upozorňuji i všechny citované přehledové práce, již Rudolf Rauscher ve třicátých letech 20. století jasně vytýčil dva základní možné způsoby, jak mohl zemský soud vzniknout. Pozvolnou evolucí, nebo jednorázovým aktem.² Tím byla prakticky shrnuta dosavadní polemika, na jejímž počátku stál náhled formulovaný otcem české historiografie Františkem Palackým. A sice že z rozhodnutí Přemysla Otakara II., který přenesl své vrchní soudní kompetence („právo vrchní kontroly, jež potud skrze sudího dvoru svého sám byl provodil“) na pražský, původně regionálně omezený hradecký soud a následkem toho „cúda pražská pomalu proměnila se v nejvyšší soud zemský v království Českém“.³ Tuto reformátorskou činnost se Palackému zdála potvrzovat (časově ovšem značně odlehlá) zpráva tzv. Beneše Minority o tom, jak se král na počátku sedmdesátých let 13. století se svými věrnými intenzivně věnoval přípravě nového zemského zákoníku.⁴ Souvztažnost

1 D. JANIŠ, Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích, s. 23–46; J. ŽEMLIČKA, Přemysl Otakar II., s. 295–301. Jako „rozcestník“ k jednotlivým koncepcím poslouží dodnes dobře i některé starší práce, např. R. RAUSCHER, K otázce vzniku zemského soudu v Čechách, s. 344–346; V. NOVOTNÝ, Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271), s. 333–346; Z. FIALA, Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247–1253–1278), s. 268–271.

2 R. RAUSCHER, K otázce vzniku zemského soudu v Čechách, s. 344–346.

3 F. PALACKÝ, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě, svazek III, s. 201–202.

4 L. DUŠEK (ed.), Benedicti Minoritae dicti chronica et eius continuatio, s. 363.

mezi změnami právních norem a organizačními posuny spojenými s jejich aplikací se samozřejmě jeví jako velmi lákavá.

Navzdory nepochybné a nepopíratelné Palackého autoritě spojila vznik zemského soudu se zakladatelským úsilím Přemysla Otakara II. spíše menší část badatelů, kteří se otázkou geneze zemského soudu zabývali. Z nich je třeba zmínit Josefa Teigehe, který ve svých úvahách dospěl k velmi konkrétnímu datu konstituování zemského soudu (mělo k němu dojít v rozmezí let 1263–1264),⁵ a především Zdeňka Fialu, který poněkud skomírající myšlenku autoritativního založení soudu Přemyslem Otakarem II. oživil v padesátých letech 20. století. Jeho velmi podrobná studie, publikovaná na stránkách prestižního Sborníku archivních prací a věnovaná různým aspektům organizačního a administrativního zajištění Přemyslovky vlády, se – pokud jde o vznik zemského soudu – významnou měrou opírá o text dochovaných imunitních listin. Výsledkem je konstatování, že byl stabilní zemský soud se sídlem v Praze vybudován (nepochybně z Přemyslovky vůle) někdy mezi léty 1255–1260.⁶ Ve své pozdější syntetické práci pak tento interval posunul do let 1260–1270, aniž by ale slevil z názoru, že byl zemský soud původně vytvořen jako instituce zabezpečující královskou moc.⁷ Právě Fialovy názory se nakonec staly pro českou historiografii druhé poloviny 20. století do značné míry určujícími.⁸

Až do Fialovy analýzy převládala ale spíše představa pozvolného vzniku zemského soudu. Mezi autory, kteří se k ní přiklínili, přitom ale nepanovala jednotná, pokud jde o zodpovězení otázky, co bylo v procesu jeho utváření předchozím „vývojovým stupněm“⁹

Jedna část badatelů se nechala ovlivnit autoritou Františka Palackého a za předchůdce zemského soudu považovala provinciální (hradský) soud pražský, který postupně (mimo jiné i prostřednictvím imunitních listin) koncentroval soudní pravomoc panovníka a získával ve vztahu k ostatním regionálním soudním institucím nadřazené postavení. Posunem oproti Palackému tak byla pouze marginalizace úlohy Přemysla Otakara II. – namísto autoritativní reformy nastoupil pozvolný evoluční proces bez jednoznačného bodu zlomu. V tomto duchu konstruovali vznik zemského soudu např. výše citovaný Rudolf Rauscher¹⁰ či Josef Šusta.¹¹

Jinou svůdnou možností, kde hledat kořeny šlechtického zemského soudu, představuje starší dvorský soud přemyslovských panovníků. Podle názoru Rudolfa Kosse se měl v zemský soud, prakticky emancipovaný ze sféry královského vlivu, přerodit již v první polovině 13. století.¹² Úlohu dvorského soudu akcentoval ve své syntéze také Jan Kapras.¹³

Konečně nebylo málo ani zastánců názoru, že byl zemský soud vybudován na půdorysu někdejších sněmovních shromáždění (kolokvií), vykonávajících mimo

jiné i soudní funkci. Z právních historiků vyslovil tento předpoklad jako první Hermenegild Jireček předpokládající pravidelné sněmování v termínech odpovídajících pozdějšímu načasování zemských soudů (suché dny) a kladoucí vznik soudu až do 14. století,¹⁴ po něm ho přijal i Jaromír Čelakovský.¹⁵

Jak již bylo uvedeno, prosadil se v poválečné české historiografii na dlouhou dobu náhled Fialův. Výraznou „vzpouru“ proti převládnuvšímu paradigmatu znamenalo až vystoupení moravského badatele Libora Jana. Ten se ve své první monografii podrobně zabýval otázkou vzniku zemského soudu moravského,¹⁶ později se ve své práci věnované poměrům českým v době vlády Václava II. vyslovil i k problematice české.¹⁷ Jeho výklad znamenal přitom skutečně razantní antitezi. A to nejen proto, že v jeho závěru bylo konstatováno, že nic „nesvědčí pro založení zemského soudu Přemyslem Otakarem II.“¹⁸

V citované části svého šířeji pojatého díla Jan nejprve rekapituloval dosavadní názorový vývoj, načež přistoupil k rozboru vybraných pramenných zmínek z doby vlády předposledního přemyslovského panovníka. Na nich se snažil dokumentovat rozsah věcné působnosti zemského soudu v té době. Zároveň konstatoval, že se Václav II. jednání soudu účastnil a že není v žádném případě doloženo, že by se v jeho prospěch vzdal nějaké části královských prerogativů. Z toho dovodil, že limitace královské moci výrokem předních mužů země má mnohem starší kořeny. Dalším krokem v jeho úvahách bylo popření zákonodárné moci přemyslovských knížat a konstatování, že staré české právo bylo odnepaměti nalézáno šlechtou. Tuto konstrukci podepřel jednak několika pramennými zmínkami, jednak poukazem na neexistenci panovnických normotvorných aktů. Sekundárně mu pak posloužila jako argument pro existenci svobodného pozemkového vlastnictví šlechty ve starší době (11.–12. století), což je jeden z úhelných kamenů sporu mezi „pražskou“ a „brněnskou“ medievistickou elitou.

Libor Jan se tak – pokud jde o vznik zemského soudu – implicitně, ale zcela jednoznačně přihlásil k zastáncům evoluční koncepce. I tu ale pojal osobitě. Zemský soud se mu za vlády posledních Přemyslovců jeví jako „vrcholné shromáždění privilegiovaných osob, kde jeho přední, nicméně dost široká vrstva nalézá právo teoreticky bez ohledu na zájmy panovníka“. Potud nic nového či překvapivého. Zároveň se ale čtenář dovídá, že ve 13. století „není podoba zemského soudu ani stabilizovaná, ani uzavřená“ a že zemský soud „není ... přesně vymezená a definovaná instituce s víceméně neměnnými rituály“.¹⁹ Jinými slovy, zemský soud podle Jana za Přemyslovců institucionálně vůbec neexistuje, a jde pouze o funkční kompetence kolokvií či královské kurie. Tím, že zemský soud „nemá žádného zakladatele, neboť vychází z „ústavodárného“ shromáždění svobodných mužů předhistorické a raně historické doby“,²⁰ autor svůj rozklad uzavřel. K jeho závěrům se následně do značné míry přihlásil i Dalibor Janiš, který méně axiomatickou formou uvažoval o tom, že zemský soud vznikl postupně, primárně přeměnou staršího dvorského soudu (ve významných případech se konajících v rámci sněmovních shromáždění), přičemž

14 H. JIREČEK, Základy zemského zřízení v Koruně království českého za Karla IV., s. 129–133, 158–160.

15 J. ČELAKOVSKÝ, Povšechné české dějiny právní, s. 135–136.

16 L. JAN, Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy, zejm. s. 128–153. Až po odevzdání rukopisu do tisku vyšla monografie D. JANIŠ, Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku, passim.

17 L. JAN, Václav II. a struktury panovnické moci, s. 194–215.

18 L. JAN, Václav II. a struktury panovnické moci, s. 214.

19 L. JAN, Václav II. a struktury panovnické moci, s. 214.

20 L. JAN, Václav II. a struktury panovnické moci, s. 215.

5 J. TEIGE, O zřízení soudu zemského v Čechách, s. 241–248.

6 Z. FIALA, Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247–1253–1278), s. 268–281.

7 Z. FIALA, Přemyslovské Čechy, s. 198.

8 Odkazuje na ně mimo jiné ve své vynikající práci také J. KEJŘ, Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách, s. 73.

9 I zde platí, že v základních rysech nastínil možné varianty R. RAUSCHER, K otázce vzniku zemského soudu v Čechách, s. 345.

10 R. RAUSCHER, K otázce vzniku zemského soudu v Čechách, zejm. s. 354–355.

11 J. ŠUSTA, Poslední Přemyslovcé a jejich dědictví, s. 208–216.

12 R. KOSS, Forschungen zur mittelalterlichen Gerichtsverfassung Böhmens und Mährens, s. 14–41. Význam Kossovy takřka zapomenuté práce zdůrazňuje D. JANIŠ, Rudolf Koss, s. 294–296.

13 J. KAPRAS, Právní dějiny země koruny České, díl II. část 1., s. 221–222. D. JANIŠ, Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích, s. 27 uvádí Kaprase mezi autory, podle nichž se zemský soud vydělil ze zemského sněmu, s tím ale citovaná pasáž rozhodně nekoresponduje.

„šlo o poměrně dlouhý a dynamický proces, který pokračoval ve 14. století“.²¹ V nedávné syntetické práci pak Robert Antonín s odkazem na „moderní právněhistorické analýzy“ (zřejmě je tu myšlena stať Janišova) označil názvem zemský soud „soud českých šlechticů“, fungující již ve 12. století při panovníkově dvoře.²²

Vzhledem k zaměření této práce by bylo nadbytečné pouštět se do subtilních úvah a komentářů k výše prezentovaným názorům. To by vyžadovalo velmi podrobnou pramennou analýzu, na niž zde není prostor. I tak se ale sluší nabídnout vlastní pohled na počátky vrcholného zemského justičního orgánu a stanovisko k výše naznačeným hypotézám a konceptům.

Je více než zřejmé, že vznik zemského soudu představuje komplikovaný, vícevrstevnatý proces, a komplikovaná tedy nevyhnutelně musí být i jeho deskripce. Pokud Josef Žemlička v posledním příspěvku k diskusi nad touto otázkou napsal, že „formování zemského soudu nelze řešit černobílým verdiktem“ a že „v závěrečném efektu se v jedno slévalo více příčin, důvodů a následků“,²³ může to snad působit poněkud šalamounským dojmem, realitu to ale vystihuje velmi pěkně.

Asi nemůže být sporu o tom, že čeští velmoži praktikovali nalézání práva i v období raného feudalismu. Jeví se ale ukvapeně přikládat příliš velkou váhu pozdějším zprávám promítajícím realitu 14. a 15. století do vzdálené minulosti, v případě Ondřeje z Dubé navíc zcela tendenčně obhajujícím zájmy vyšší šlechty. Toto nalézání se dosti pravděpodobně dalo za účasti panovníka, ať už byla míra jeho zapojení do tohoto procesu jakkoli intenzivní (a je nutno počítat s tím, že kolísala v návaznosti na osobnostních kvalitách a politické pozici dotyčného „zástupce svatého Václava“). Hlavním prostorem pro soudní vytváření právních norem byla zřejmě kolokvia (shromáždění) předních mužů země, o jejichž železné pravidelnosti lze patrně s úspěchem pohybovat. Naproti tomu je až příliš skeptické popírat zákonodárnou úlohu panovníka, a to jen proto, že se autentické výsledky jeho legislativních aktivit nedochovaly. Vcelku primitivní právní kultura raného středověku v našich prostorových souřadnicích koresponduje s tím, co naznačuje Kosmova zpráva o tzv. Dekretech Břetislavových – tvorba práva měla ústní formu a k fixaci nových pravidel docházelo cestou postupné tradice zprostředkované účastníky dotýčných kolokvií a následného konstantního rozhodování sporných případů. Přemyslovské zákonodárství ostatně není s normotvornou úlohou předáků v neřešitelném rozporu, neboť jejich souhlas, vyslovený v rámci kolokvia, dodával novému „zákonu“ legitimitu a byl vlastně také projevem legislativní moci sui generis.

Nakolik byl s kolokvií propojen panovníkův „dvorský soud“, může být předmětem dalších úvah a polemik. Jeví se ale pravděpodobné, že to byla přeci jen právě kolokvia, jejichž soudní úloha se stala základem pro pozdější kompetence zemského soudu.

Pozoruhodnou úvahu Libora Jana, že zemský soud fungoval jen jako součást pravidelných širších shromáždění a nebyl tedy institucionálním soudem ve smyslu odpovídajícím našim dnešním představám, nelze sice vyvrátit jasným a nezpochybnitelným argumentem, je ovšem poněkud problematická ve světle skutečnosti, že právě v době Přemysla Otakara II. se objevují zemské desky, do nichž jsou soudní

jednání a rozhodnutí zaznamenávána.²⁴ Ty, zdá se, poměrně jednoznačně dokumentují institucionální svébytnost zemského soudu. Co více, založení zemských desk není dost dobře představitelné jako produkt pozvolné evoluce, muselo jít o reformní zásah v podobě autoritativního rozhodnutí, jehož autorem musel být s největší pravděpodobností panovník. A i když přímé pramenné doklady schází (váha přisuzovaná vágní zmínce Beneše Minority bude asi vždy odvozována od apriorního názoru toho či onoho badatele), zdá se pravděpodobné, že založení zemských desk bylo doprovázeno dalšími kroky, precizujícími fungování zemského soudu.

Ostatně i řada starších historiků, zastávajících stanovisko pozvolného vzniku soudu, uznávala význam Přemysla Otakara II. v rámci tohoto procesu. Za všechny je možno připomenout závěr Jana Kaprase, že „vznik soudu lze tedy sice klásti do doby před Přemyslem II., pevnou organizací jeho však teprve do doby vlády tohoto krále“²⁵ či Rauscherovu úvahu o zavedení moderních prvků „reformátorským činem Přemysla Otakara II.“²⁶ Což nikterak nevyklučuje Janišovo stanovisko, že formování soudu pokračovalo dále až do 14. století.²⁷ Ostatně ke změnám v jeho složení a působnosti docházelo i v dalších staletích a je to jen přirozené – společnost i právo se vyvíjí a nepřirozené by naopak bylo, kdyby se na prahu vrcholného středověku zformovala instituce, která by procházela dějinami v nezměněné podobě.

V rámci naznačeného dynamického vývoje docházelo pochopitelně také k proměnám v oblasti jeho věcné a osobní působnosti. Platí přitom, že právě pro nejstarší období po jeho vzniku jsou současné znalosti této působnosti pouze kusé a není možno je uspokojivě (či dokonce v plné míře) rekonstruovat ani na základě pramenů normativní povahy, ani na základě dokladů o jeho konkrétní činnosti. Prostě proto, že se v odpovídající míře nedochovaly.

Ve vazbě na starší činnost kolokvií, od nichž zemský soud pravděpodobně svoji rozhodovací, aplikační i normotvornou úlohu převzal, lze uvažovat, že šlo původně o orgán svou povahou všeobecný, který měl být základním garantem spravedlnosti ve státě.²⁸ Nebylo ale samozřejmě kapacitně možné, aby tu byly řešeny všechny, byť i bagatelní spory stažené z celého státního území. Na druhou stranu i pro účastníky jednotlivých řízení by bylo v řadě případů nežádoucí a nemístně zatěžující, aby hledali spravedlnost v Praze. Nevyhnutelně tak muselo být centrální soudnictví doplněno i nalézáním práva na úrovni regionální či místní. S tím, jak se komplikovaly společenské vztahy i sám právní řád, pak přišlo i budování alternativních soudních institucí na zemské úrovni. Obecně lze přitom s jistou mírou zjednodušení konstatovat, že se vývoj kompetencí většího zemského soudu odehrával na substraktivní bázi, tj. docházelo k jeho negativnímu vymezování v návaznosti na vznik a rozvoj dalších orgánů soudní moci.

24 K počátku zemských desk v Čechách velmi podrobně se shrnutím starší literatury V. NOVOTNÝ, České dějiny, dílu I. část 4., s. 346–356; po něm Z. FIALA, Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247 – 1253 – 1278), s. 279–281; nejnověji s dalšími bibliografickými odkazy J. ŽEMLIČKA, Přemysl Otakar II., s. 298–301. Více méně stranou pozornosti ponechala vznik desk ve svých jinak vynikajících studiích P. BURDOVÁ, Desky zemské, s. 347–439; TÁŽ, Úřad desk zemských, s. 276–381. K moravským poměrům se v tomto směru naposledy vyslovil D. JANIŠ, Úvahy nad počátky zemských desk na Moravě, s. 243–250.

25 J. KAPRAS, Právní dějiny země koruny České, díl II. část 1., s. 222.

26 R. RAUSCHER, K otázce vzniku zemského soudu v Čechách, s. 354.

27 S tím, že obě základní teze nemusí představovat nesmiřitelné protipóly, přišel nedávno také R. NOVOTNÝ, Úloha zemského soudu pro formování panského stavu, s. 241–242.

28 K ideji spravedlnosti a jejímu uměleckému ztvárnění v rané novověké době K. ADAMOVIČ – J. ŠOUŠA, Spravedlnost v českém výtvarném umění, zejm. s. 36–56.

21 D. JANIŠ, Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích, zejm. s. 38–41 (citovaný text je na s. 41).

22 R. ANTONÍN, České země za posledních Přemyslovců. I. díl, s. 116–118 (celá pasáž je uvedena tučným nadpisem „Zemský soud“, k institucionálním otázkám však přistupuje nesmírně opatrně).

23 J. ŽEMLIČKA, Přemysl Otakar II., s. 297.

1.2 Působnost soudu ve světle vybraných pramenů

Nakolik jde o osobní příslušnost k zemskému soudu, původně sem zřejmě příslušeli všichni svobodní obyvatelé země bez rozlišení. Tuto hypotézu se zdá do určité míry potvrzovat i pozdější maxima, objevující se na přelomu 16. a 17. století: „všichni obyvatelé téhož království tomu soudu poddáni jsou, i sám král skrz prokurátora své[h]o, krom co se dotýče manův a statkův manských a lenních.“²⁹ Zde jde ale spíše o zachycení zásady, že nikdo a priori není a žádným způsobem nemůže být z působnosti soudu vyloučen. Sama věcná působnost soudu totiž jednoznačně inklinovala k tomu, že se později stal soudem šlechtickým. Ostatně již Ondřej z Dubé ve své právní knize z přelomu 14. a 15. století jednoznačně konstatoval, že „panským také povolením města, klášteři i rozliční služebníci jsou rozličně od súdu zemského vyňati“.³⁰

Jinými slovy, na zemský soud měly primárně napadat spory mezi šlechtici, resp. sponky spory, v nichž šlechtic vystupoval jako žalovaná strana. Zpočátku mohli proti němu jako žalobci vystupovat i poddaní, což potvrdilo sněmovní usnesení z roku 1356.³¹ Již ve 14. století bylo ale také nalezeno, že poddaní nesmí žalovat svoji vlastní vrchnost,³² a na počátku 16. století pozbyli způsobilost zahajovat řízení zcela a žalovat musel jejich jménem jejich pán.³³ Pokud jde o měšťany královských měst, ještě v Řádu práva zemského se počítá s tím, že zemský soud má rozhodovat spory „o hlavu“ i v případě, je-li žalobcem měšťan a žalovaným sedlák.³⁴ Teprve soudním nálezem z roku 1366 byla tato zásada změněna a každý žalobce byl odkázán na soud, k němuž příslušel žalovaný, to znamená v případě měšťanů šlo o soudy městské.³⁵ Zužování kompetence zemského soudu na kauzy mezi šlechtici, případně měšťany jako žalobci a šlechtici jako žalovanými, se pak přirozenou cestou rozšiřovalo i na další druhy sporů trestněprávní povahy, to znamená na žaloby (půhony) postihujících nejružnější veřejnoprávní delikty.

Pokud jde o civilněprávní spory, i zde princip personalitativní práva spojený s odlišnými normami, regulujícími život jednotlivých společenských vrstev, směřoval k přidělování sporů totožné povahy různým soudům v návaznosti na sociální status procesních stran. Z povahy věci je pak logické, že případné kolizní situace byly zpravidla řešeny ve prospěch fora rei, tj. soudu žalovaného. Osobitý byl ovšem stav v oblasti věcněprávních vztahů k svobodným nemovitostem, tzv. dědictví. Zde se i ve 14. století držela zásada, že k zemskému soudu přísluší spory týkající se nemovitostí měšťanů situovaných vně samého města.³⁶ Vývoj právního řádu v této oblasti

pak postupoval kupředu poněkud tápavými kroky, jak dokumentují ambivalentní právní věty, excerpované ze zemských desk a soustředěné do právní knihy z první poloviny 16. století. Vedle kategorických tvrzení „Měšťané nemají kupovati dědictví“, respektive „Řemeslníkuom a některým měšťanuom pražským nemá ve dsky kladeno býti“ se tu objevují i smířlivější formulace uznávající překonatelnost tohoto zákazu v návaznosti na povolení panovníka („Městu, konventu, dědinníku nemá, ani měšťenínu, ve dcky kladeno býti bez povolení“, „Městu neb měšťenínu s povolením královským muože kladeno býti“).³⁷ Tuto koncepci lze nalézt i v právní knize Všehrdově, byť se zde připouští výjimečné postavení Prahy.³⁸ Již privilegium Karla IV. pro Staré Město pražské z roku 1366 totiž dalo právo vlastnit a nabývat deskové statky bez královského souhlasu měšťanům staroměstským.³⁹ V roce 1541 bylo podobné právo potvrzeno Kutné Hoře⁴⁰ a užívalo ho i Nové Město pražské.⁴¹ Zcela bez povolení pak mohli ostatní příslušníci stavovské společnosti klást do zemských desk své nemovité statky šlechticům.⁴²

Z hlediska osobní příslušnosti k zemskému soudu byla významná tzv. Svatováclavská smlouva, uzavřená mezi šlechtickými stavy a královskými městy v roce 1517.⁴³ Ta byla postavena právě na zásadě příslušnosti žalované strany.⁴⁴ Nikoli ovšem bezvýhradně – především u sporů o nemovitosti záleželo především na tom, zda šlo o statek svobodný, deskový či šosovní, podléhající městskému právu.⁴⁵ Zajímavá byla úprava sporů o čest, v nichž šlechtická osoba žalovala měšťana. Zde měla být žaloba podána zásadně městskému soudu, pokud ale žalovaný dobrovolně neposkytl žalobci satisfakci, mohl být pohnán před zemský nebo komorný soud.⁴⁶ Obdobná konstrukce byla použita i u sporů z úschovy, byl-li schovatel obyvatelem města.⁴⁷

České, díl II. část 1., s. 223, uvádí seznam měst, jejichž měšťanům byla ve 14. století královskými privilegii propůjčena ve vztahu k zemskému soudu imunita. Posléze se však prosadila obecná podřízení zemskému soudu ve věci deskových statků, potvrzená Smlouvou svatováclavskou.

37 Nálezové právy zemských tohoto slavného království Českého od mužov mnohých a v právích této země známých sebrání, s. 156.

38 CIB, Tomi III. Pars 3., s. 171, kniha IV., kap. 5, odst. 4 („žádnému měščeninu, žádnému městu, žádnému dědinníku, sedláku, žádnému nic nemá ve dsky kladeno býti ... leč by k tomu král J[eho] M[ilo]st povolenie ráčil dáti ... Praha však toho chce svobodu před jinými městy mieti, aby obyvatelóm jejíem, buďte sedláci nebo dědinnici nebo jiní jacíž koli obchodníci, ve dsky kladeno bylo, když právo městské přijmú a domy v Praze mají, což by oni koli na zemi kúpili, bez povolenie královského, tak Staré Město jako Nové“).

39 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), Codex iuris municipalis regni Bohemiae, Tomus I., s. 142–144, č. 87.

40 Ve sněmovním usnesení spojeném s obnovou desk zemských – SČ, díl I., s. 523–529, č. 294 (zde s. 529: „Item, Pražanuom a Horníkuom aby ve dsky kladeno bylo a svobodně šlo, což by sobě koli k obci anebo osoby na zemi statkuov svobodných koupili, jakž na to jich privilegia se vztahují a toho od starodávna v užívání byli“).

41 Opět se nabízí upozornění na výše citovanou pasáž z Knih devaterých („tak Staré Město jako Nové“). Podrobněji k této problematice K. ADAMOVÁ, „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desk, s. 205–211. Tato krátká studie klade v závěru pozoruhodné otázky, jimž by měla být pro futuro věnována odpovídající pozornost.

42 Nálezové právy zemských tohoto slavného království Českého od mužov mnohých a v právích této země známých sebrání, s. 156.

43 Význam této normativní smlouvy vystihl výtečně, byť s trochou povinného ideologického podbarvení K. MALÝ, Svatováclavská smlouva, s. 195–222. Výrazně popularizační charakter má publikace J. FRANCEK, 24. 10. 1517. Svatováclavská smlouva, passim, i ona ale přináší řadu závažných informací a podnětů.

44 Zdůrazňuje to např. i J. KLABOUC, Staré české soudnictví, s. 133.

45 P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (ed.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice, s. 269–271, čl. 1–4.

46 P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (ed.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice, s. 271–272, čl. 8.

47 P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (ed.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice, s. 273, čl. 10.

29 B. PAPROCKÝ z Hlohol a z Paprocké Vůle, Diadochos id est Successio, Pořádek soudův v království českém, nestr.

30 F. ČÁDA (ed.), Nejvyššího sudího Království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká, s. 124, čl. 11.

31 Příslušná pasáž se nachází v kronice Beneše Krabice z Veitmile. FRB, Tom. IV., s. 525; český Kroniky doby Karla IV., s. 231.

32 Srovnej nález otištěný RTT, Tomus I., s. 82, č. 21; AČ, díl IV., s. 530, č. 319.

33 RTT, Tomus I., s. 245, č. 43 („Žádný člověk neerbovní, kterýž pána má, nemuože z ničehož žádného pána, aniž člověka rytířského pohnati, než pán jeho má pohnati“). Nález pochází z roku 1508.

34 Srovnej ustanovení Řádu práva zemského „a pakli by měščenín sedláka pohnal: máta se býti kyji a s štíty velikými“. CIB, Tomi II. Pars 2., s. 216, čl. 29.

35 CIB, Tomi II. pars 2., s. 26 („Že ktoby koli člověka zabil, ten vraždělník z toho mordu aneb z hlavy na svém právé neb soudu, k kterémuž příleží a přisedí, a ne na jiném, totižto zemanin v zemském, man na manském, měščenín na městském právé naříkán neb viněn býti má“); AČ, díl II., s. 340, č. 38 (zde s datem 1365).

36 R. RAUSCHER, K otázce vzniku zemského soudu v Čechách, s. 348. J. KAPRAS, Právní dějiny země Koruny

Sluší se zdůraznit, že před zemský soud příslušel v soukromoprávních záležitostech i sám panovník, jehož zájmy tu hájil královský prokurátor.⁴⁸ S odkazem na tuto skutečnost odmítla česká šlechta v 15. století jakoukoliv možnost osobní exempce z působnosti soudu. A to jak v rovině obecné,⁴⁹ tak ve vztahu k (patrně padělanému) šlikovskému privilegii od císaře Zikmunda, podle nějž měli Šlikové být souzeni výhradně před panovníkem.⁵⁰ Právě při sporu o účinnost těchto privilegií se v roce 1486 objevil jasně formulovaný názor, že „poněvadž Jeho Milost královská ani Jeho Milosti předkové, králové čeští, té svobody jsou neužívali ani užívají, by k právu zemskému státí neměli, že také též svobody žádnému dáti jest Jeho Milost nemohl ani mohů proti řádu a svobodám království českého“. Vedle argumentu *a maiori ad minus* byl pak k zneplatnění příslušné pasáže privilegia použit i argument, že privilegium poskytnuté jednotlivci nesmí být „ke škodě svobod a práv království českého, kteréž jsou staršie a prvněšie nežli jich obdarování“. Nepřípustnost jakékoliv exempce zahrnul následně do svého díla i Všehrd.⁵²

Svrchu provedený přehled měl ukázat, že význam osobního hlediska při konstrukci kompetenčního okruhu většího zemského soudu je velmi důležitý. Na stranu druhou je ale nutno mít na paměti, že kritérium osobní bylo vždy kombinováno s kritériem věcným. Vymezení věcné působnosti většího zemského soudu přitom představuje úkol velmi obtížný, a to jednak s ohledem na její značnou různorodost a tematickou roztržitost (do jisté míry tu lze konstatovat analogii se širokým záběrem soudu komorního, o němž bude stručně pojednáno následně), jednak vzhledem k malé reflexi této problematiky dosavadní literaturou. Jako velmi ilustrativní lze prezentovat dílo polského historiografa Bartoloměje Paprockého z Hlohol, na přelomu 16. a 17. století pobývajících a tvořících na půdě českých zemí. Do svého objemného díla *Diadochos* zařadil i část nazvanou *Pořádek soudův v království českém*. Kompetenci většího zemského soudu je v něm ale věnována jediná (!) věta, podle níž „sám soudí toliko o hrdla, o poctivost, o grunty a o dědictví“.⁵³

Jen o málo sdílnější je Pavel Stránský ze Zápské Stránky, v jehož podání „vyhrazují pak zákony jenom tomuto soudu rozsuzovati o hrdle, cti, majetku a dědictví

každého ze šlechty, o křivdě těžkého pohanění, o přenesení mezníku, o všech družích hrubšího násilí, o hypotekárních závazcích, o očistění z viny vyčtené od popravených“.⁵⁴ Při podrobnějším zamyšlení nad touto větou vystupuje ale podstata problému zřetelně do popředí. Stránský se vůbec nepokusil vymezit působnost soudu v celé její šíři, ale vypíchl ty záležitosti, které před něj příslušely obligatorně, bez možnosti řešit je před jiným (zejména komorním) soudem. V tomto duchu lze ostatně chápat i ono Paprockého „sám soudí“. Žel, takto restriktivní přístup obou autorů nedává dnešnímu čtenáři jejich děl dostatečnou příležitost udělat si představu o šíři spektra kauz, které tento šlechtický soud na svých zasedáních řešil.

O mnoho lépe není působnost soudu popsána ani v dosavadní právněhistorické literatuře. Souvisí to ostatně s celkovou nevelkou pozorností, kterou tento prvořadý tribunál doposud vzbudil (viz Úvod této práce). Snad nejpodrobnějším, stále ovšem pouze jen několikařádkovým komentářem k této otázce zůstává dodnes příslušná pasáž v monumentálním kompendiu prvorepublikového profesora pražské právnické fakulty, faktického konstituenta oboru českých právních dějin a pozdějšího ministra školství a osvěty Jana Kaprase. Ten zdůraznil předně příslušnost soudu ke sporům o svobodné statky (bez ohledu na to, kdo je jejich vlastníkem), dále se ale omezil na vymezení osobní příslušnosti soudu pro osoby z vyšších, šlechtických stavů, s upozorněním na věcné exempce ve prospěch zvláštních soudů. Vyzdvihl přitom speciálně dohled nad poručenskými záležitostmi. Pokud jde o kauzy trestněprávní, upozornil na konkurenci mezi soudem zemským a královským, s určitou prioritou královského, ke kterému se měly odbyvat půhony ze zločinů veřejných.⁵⁵ Práce Jiřího Klaboucha⁵⁶ a Josefa Markovova,⁵⁷ jakkoli pro poznání zemského soudnictví kruciólní, se analýze či alespoň přehledu kompetencí vyhýbají a také poslední příspěvek věnovaný zemskému soudu Karlem Malým si všimá spíše politické úlohy soudu a jeho vlivu na právní kulturu raně novověké společnosti, aniž by si kladl ambici přispět k záležitostem kompetenčního charakteru.⁵⁸

Jako přirozené východisko k dalšímu výkladu se tak nevyhnutelně nabízí výše již opakovaně citovaný, málo známý a přitom dozajista pozoruhodný přehledový text, nabízející relativně podrobnou informaci o kompetencích soudu. Jedná se o dvojjazyčné, česko-německé pojednání nazvané „*Správa krátká vedle zřízení zemského o slavných soudech království českého, kteříž se každého roku na hradě pražském držívali. Přitom vejtah pokut z téhož zřízení zemského v nově na onen čas léta*

48 CIB, Tomi IV. pars 1. sectio I., ZZ 1549, s. 258–259, čl. H 30, ZZ 1564, s. 522, čl. C 5. K úřadu královského prokurátora v době předbělohorské J. DEMEL, Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých. Díl I. Oddělení 1., s. 89–242; J. DRÍMAL, Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745, s. 357–366.

49 Původně vynětí na základě královského glejtu možné bylo, v roce 1410 bylo ale nálezem zemského soudu značně zproblematizováno odepřením soudní ochrany jeho nositeli a v roce 1437 bylo glejtování přímo zakázáno. RT, Tomus II., s. 169, AC, díl XIX., s. 504. Tento zákaz byl pak přejet do zemských zřízení z let 1500, 1530, 1549 i 1564. P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (ed.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice, s. 111, č. 8; CIB, Tomi IV. pars 1. sectio I., ZZ 1530, s. 8, čl. 9, ZZ 1549, s. 149, čl. A 37, ZZ 1564, s. 507, čl. A 22. Srovnej též J. KLIMENT, Glejty v českém státě, zejm. s. 38–41.

50 K šlikovským majestátům, datovaným do doby vlády císaře Zikmunda a jeho zetě Albrechta, na základě podrobného rozboru např. M. DVOŘÁK, Die Fälschungen des Reichskanzlers Kaspar Schlick, s. 51–107; A. PENNRICH, Die Urkundenfälschungen des Reichskanzlers Kaspar Schlick nebst Beiträgen zu seinem Leben, zejm. s. 55–85. Jejich pravost naproti tomu z větší části hájil A. ZACHEL, Studien über Kaspar Schlick, s. 175–317.

51 P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (ed.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice, s. 111, č. 9; převzato do CIB, Tomi IV. pars 1. sectio I., ZZ 1530, s. 8–9, čl. 0, ZZ 1549, s. 149–150, čl. A 38, ZZ 1564, s. 507, čl. A 23.

52 CIB, Tomi III. pars 3., s. 21, kniha I, kap. 1, odst. 3 („K tomu súdu každý člověk, kterýž co v zemi české dědičného má, jakéhož by koli řádu byl, povinen jest státí, a každému, ktož by jej k tomu připravil, práv býti; z toho žádný vyňat býti nemůže žádnými právy zvláštními, žádnými obdarováními císařskými, královskými ani duchovními, poněvadž i křálovská Jasnost ten súd sám vedle práva jako jiní obyvatelé království českého podstúpiti jest povinen“).

53 B. PAPROCKÝ z Hlohol a z Paprocké Vůle, *Diadochos id est Successio, Pořádek soudův v království českém*, nestr. Tento krátký text ale není součástí všech exemplářů dochovaných v Čechách a na Slovensku, jejichž

výčet podávají F. HORÁK – Z. TOBOLKA, *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. Část VI., s. 38–40, č. 6843; F. HORÁK – Z. TOBOLKA – B. WIŽDÁLKOVÁ, *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. Část VI. Dodatky, s. 10–11, č. 6843. O rozdílech mezi různými tisky psal již J. DOBROVSKÝ, *Rozličnosti v exemplářích Diadochu Barth. Paprockého*, s. 119–123. Přehled soudů je každopádně obsažen v třísvazkovém reprintu, vydaném v roce 2005 nakladatelstvím GARN, stejně jako v luxusním iluminovaném tisku s císařským ex libris, který je uložen v Národní knihovně v Praze pod signaturou 54 A 69.

54 P. STRÁNSKÝ, *O státě českém*, kapitola XVI, odst. 6, s. 280.

55 J. KAPRAS, *Právní dějiny země Koruny České*, díl II. část 1., s. 468–469 („Kompetence zemského soudu vztahovala se na všechny pře o statky svobodné a práva k nim, i pokud byly v rukou měst, duchovních a svobodníků. Ve věcech civilních podléhal mu i král. Zároveň byl soud ten osobním soudem obou vyšších stavů, a to jak ve věcech civilních, tak i trestních, pokud nebyly příslušny k soudům kausálním (listy, meze, čest). V XVI. stol. (1547) usneseno, že z hrdelních činů trestních mají strany na vůli pohanět buď k soudu zemskému nebo královskému; z veřejných zločinů pohanělo se pouze k soudu královskému. Zemský soud vykonával dohled vrchnoporučenský nad sirotky obou vyšších stavů“).

56 J. KLABOUCH, *Staré české soudnictví*, passim.

57 J. MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, passim.

58 K. MALÝ, *Zemský soud ve struktuře stavovského práva a právní kultury*, s. 109–117.

etc. 64. vydaného obsažených. A též sčítání ourokův v nově léta 1543. nařízených“.⁵⁹ Je součástí tituláře, vydaného v roce 1589 Šebestiánem Fauknarem z Fonkenštejna.⁶⁰ Fauknarův titulář je v tomto ohledu výjimečný, neboť jiné prameny tohoto druhu – a v 16. století jich vzniklo hned několik – podobný text neobsahují. Což je celkem přirozené s ohledem k jejich primárnímu určení.⁶¹ U Fauknara lze ale zaujetí pro soudní záležitosti celkem snadno odvodit z toho, že byl písařem komorního soudu.⁶² Jeho text je tedy třeba vnímat jako svědectví odborníka, který měl s pořadem práva v českém království intenzivní zkušenost.

Nepochybně to vyplývá i ze systematického řazení kauz, které k zemskému soudu přísluší, sestaveného (včetně odkazů na příslušné články zemského zřízení) hned poté, co autor podal obecnou charakteristiku soudu a vymezil časovou periodicitu jeho jednání. Primární klasifikaci je tu totiž rozdělení při na půhoně a obeslané, tj. akcentováno je kritérium způsobu zahájení řízení.

Pokud jde o půhoně pře („K těmto přem vydávají se půhonové k těmž soudu“), rozdělil je Fauknar celkem na šest typů:

1. spory o vlastnické právo k deskovým statkům („Kdo chce koho viniti z dědictví“) B 21, C,
2. spory o neoprávněné užívání pozemků („Kdo chce koho viniti z gruntův“),
3. spory mezní („Kdo by koho chtěl viniti pro vyvržení, přesekání, jinam přesazování, překopání neb předělání mezníkův“) L 45,
4. spory dědické („Kdo by koho chtěl viniti z nápadův“) J 52,
5. spory o neoprávněné odebrání dobytka („Z nepořádného zájmu dobytkův“) L 46,
6. spory o urážku na cti („Z nářku cti neb zhanění na poctivosti, kdyby jeden druhému nadal zrádcův a nebo ho tím nařkl, že cti nemá, aneb že nětco zlého proti své cti učinil, a také že by nětco oukladně aneb podvodně zlého učinil, aneb že by nevyvedený psanec byl, aneb kdož by komu zjevně z kurvy syny, falešníky aneb pankharty dával, aneb ženskému pohlaví kurvy. A též také kdyby komu zjevně zloděje dával a jiných zejména při trápení zločincův na osobu z stavův se ptal“) K 40, K 60.⁶³

59 V německé mutaci je text nazván „Ein kurzer Bericht neben der Landts Ordnung von hochlöblichen Gerichten der Kron Behem, welche jährlich auff dem Prager Schloß gehalten werden. Auch ein Außzug der Straffen und Penen in der Landts Ordnung (vernewret im Jahr 64.) begriffen. Hieneben auch zugethan wie man die Interesse neben newer verordnung im Jar 1543. Berechen möge“. Na tento text upozornil a využil jej již K. MALÝ, Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století, s. 30–36, po něm s ním ovšem intenzivněji pracovala víceméně pouze J. JANIŠOVÁ, Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě, s. 53–56. Nejsou-li v dalším textu v této kapitole uvedeny zdroje doslovných citací, jde o pasáže z tohoto Fauknarova díla.

60 Titulář Šebestyána Fauknara z Fonkenštejna, 1589, nestr.

61 Blíže k tomuto typu pramenů I. ČINOVEC, Obraz vývoje stavů v 16. století podle titulářů, s. 26–39; TÝŽ, Tituláře jako druh genealogického materiálu, s. 3–5.

62 Přísaha do této funkce mu byla vydána v roce 1576. V. SCHULZ, Příspěvky k dějinám soudu komorního království Českého z let 1526–1627, s. 131.

63 K deliktu urážky na cti R. RAUSCHER, Urážka na cti podle českého práva zemského, s. 41–53; K. MALÝ, Trestní právo v Čechách v 15.–16. století, s. 204–211; nově, zejména se zřetelem k moravskému zemskému právu (ale s exkurzy k české právní úpravě i praxi) J. JANIŠOVÁ, Delikt urážky na cti v českém a moravském zemském právu, s. 69–110; TÁŽ, Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě, passim. Jak již bylo uvedeno výše, z hanlivých slov bylo možno pohánět i k soudu komornímu. K jeho praxi blíže P. KREUZ, Urážka na cti v praxi komorního soudu Království českého a městského soudu Starého Města pražského v první polovině 16. století, s. 127–139, 149. V taxativně určených kauzách, subsumovatelných pod delikt nářek cti, měl žalobce na výběr, zda žalobu podat zemskému soudu, nebo panovníkovi. CIB, Tomi IV. pars 1. sectio I., ZZ 1549, s. 211, čl. E 30, ZZ 1564, s. 593, čl. K 22. Specifickou skutkovou podstatu představoval ve vztahu k nářku cti „nářek chlapství“, tj. zpochybnění samotné urozenosti (šlechtického původu). K jeho projednání nebyl

Poněkud delší je seznam skutkových dějů a stavů, pro které měly být vedeny pře obeslané („A druhá věc jest, která při tomto větším soudu zemským se rozoznává, sou obeslaní rozličná“). To mimo jiné dokazuje literaturou obecně tvrzený, zpravidla ale argumentačně málo podepřený jev postupného nahrazování půhonu jako starodávného procesního prostředku modernějším obesláním, do jisté míry snižujícím podíl soukromého prvku v soudním řízení. Celkem uvádí Fauknar devět příčin k obeslaní:

1. spory o výtržnost („Jako z vejtržnosti. Tito pak artykulové za vejtržnost se pokládají. 1. Kdo by na či grunty přijel a škodu učinil... 2. Kdo by zoumyslně kdekoli na koho braně své dobyl, na něj vyhodil neb ho bil nebo suchými ranami koho ubil, nemaje k tomu příčiny... 3. Kdož by koho zoumyslně zranil, zsekal neb z dobytou brani se honil... 4. Kdož by koho zoumyslně z koně strhl neb srazil... 5. Kdož by kterého posla zbil neb listy jemu odjal, je otevřel bez slušné příčiny... Kdo by pod půhonem neb obesláním na koho půdku učinil a jej bil, nebo bítí chtěl... Kdož by jeden druhému v řeky, potoky, dědiny, louky, lesy svývolně bez vědomí toho, či by byly, uvázal nebo gruntův jeho mu užívati nedal a v ně se vkládal, kromě artikulův o moci vyměřených“) L 34–40,
2. výplata zápisných či duchovních statků („Druhá příčina pro obeslaní vycházejí z vejplat statkův buď zápisných, anebo duchovních, a to na království nebo na duchovenství“) Q 6,
3. odepření poskytnutí svědectví („Kdyby která osoba stavu panského neb rytířského nebo jich lidé kterému městu neb osobě stavu městského svědomí dáti (jsa k tomu listem napomenut) nechťel“) P 12,
4. nevyplacení věna („Čtvrtá příčina, pro které obeslaní vycházejí, jest o věno, za kteréž někdo slibivši, toho vyplniti zanedbává“) Q 15, Q 24,⁶⁴

ale zemský soud podle zemských zřízení příslušný. Ibid., ZZ 1549, s. 211, čl. E 31, ZZ 1564, s. 593, čl. K 23. Spor o urážku na cti mohl být sročen i před panovníka, jak ukazuje kauza Dětricha ze Švendy, jenž byl v roce 1597 odsouzen ke ztrátě hrdla od samotného císaře, nejvyšších úředníků, zemských soudců a dalších královských rad. Srovnaj SM, sign. R 58/39, i.č. 2958, kart. 1954, fol. 1r – 3r. Význam šlechtické cti neboli poctivosti v dobových realii krásně ilustruje výrok Karla staršího ze Žerotína, že „mnozí o poctivosti činiti mají, kteréž každému dobrému milejší jest, než statek“. V. BRANDL (ed.), Spisy Karla staršího ze Žerotína, Oddělení I. Svazek 1., s. 38.

64 Poněkud překvapivě mohla o vyplacení, resp. uložení věna do depozita žádat i dívka dosud nevdaná – srovnaj DZSt 48, fol. L 3r (1592 – „Páni jich mi[[o]s]t a vladky z plného soudu zemského ráčili poručiti dskami zemskými poznamenati. Jakož jest skrze suplikaci na jich mi[[o]s]t Anna Robmhapka z Suché vznesla, oznámujíc, kderak by jí Vilém Robmhap z Suché, bratr její starší, podle nařízení zápisem a pořizem někdy Jana Robmhapa z Suché, otce jejího, dvou set kop g[ro]šů českých věna jejího vydati se zbraňoval. Žádajíc jich milosti v tom za opatření. I nahlldše jich [mi]o[s]t v pořizení téhož Jana Robmhapa, ráči žádost její slušnou uznávati a takt o tom nařizovati. Aby on Vilém Robmhap z Suché, bratr její, jí Anně Robmhapce, sestře své, takových dvě stě kop g[ro]šů českých vydal a od sebe odvedl. Však na takový způsob, aby často jmenovaná Anna Robmhapka takovou sumu v jistý místo s vědomím obouch bratří svých pod ourok dala a kauz té ni žádným způsobem neutrácela, tak jestliže by jí Pán Buoh ráčil dáti k poctivému vdání přijíti, aby táž suma jí nyní k užívání dána, po ní se jmenovati a ona přitom také výpravou náležitou vedle téhož poručení otce svého opatřena bejti mohla. Však nic méně proto ona Anna Robmhapka takovým jí k užívání dáním těch dvě stě kop g[ro]šů českých dotud, dokudž k vdání svému nepřijde, od bratří svých vybytá není.“) Obdobně bylo možno žalovat vyplacení věna vdovskému, a to buď na dědicích, nebo ručitelích. Druhou z uvedených kauz zmiňuje A. REZEK (ed.), Zápisky Viléma Slavaty z let 1601–1603, s. 36 (1602 – „slyšána byla pře Kateřiny Deymovy z Předenic, která šest rukojmí s rozdílnými šestmi obesláním obeslala z rukojemství za věno, každého z 250 kop miš[er]ských, poněvadž Václav Deym, manžel její, za umrlého jest počten.“) Že tu jde skutečně o věno vdovské, dokládá i související intabulace v DZSt 51, fol. A 24v – A 25r.

5. nedostatečné zaručení se poručníka („Pátá příčina, pro které obeslání vychází, jest pro poručenství, když kdo neuručí dostatečně podle práva statku sirotčího a v spravování toho statku by všel“) J 54,⁶⁵
6. očištění se proti podezření vyvolanému výpovědí zločince („Kdyby zločinec při právě pravil a vyznal se nětco zlého na osobu některú stavu panského nebo rytířského“) K 56,
7. očištění se proti podezření obecně tradovanému („Když se o někom v kraji nětco neřádného slyší a bývá to buď skrze suplikací, neb jinak na jich milost vznešeno“) K 10,
8. vražda nebo násilí („Z mordu aneb násilí“) K 35, C 10,⁶⁶
9. trestný čin moci („Z moci druhé, jako: kdyby kdo komu pod řádem a právem v rybníky dědičné, manské neb zápisné se uvázal, lidi bera šacoval, rybníky cizí skopával. Item že jest kdo na stráži na někoho stál, chtěje jej jíti a škodu mu učiniti aneb jej zamordovati a jej zranil, nebo že jest mu řekl: měj na mne péči, když se s tebou shledám, že tě bítí budu“) L 11–13.⁶⁷

I když soudní soustava raně novověkého předbělohorského státu nebyla ještě budována na instanční bázi (výjimku z tohoto pravidla představovala toliko rada nad apelacemi, založená Ferdinandem I. v roce 1548), výjimečná pozice většího zemského soudu našla svůj odraz v tom, že mu byly postupovány pře od jiných šlechtických soudů v českém království. Nikoli ovšem cestou opravných či dozorčích prostředků, nýbrž postoupením ze strany dotyčných soudů, které kvůli odborné náročnosti nebo politickému významu nechtěly samy předmětnou záležitost řešit („Třetí pře, kteréž tento soud zemský větší soudí a přesuzuje, jsou všelijaké pře

65 Pokud se taková skutečnost prokázala, bylo poručenství svěřeno jiné osobě. Viz např. DZSt 48, fol. C 10v – C 11r (1589 – „Páni jich mil[lo]s[li]t a vладыky z plného soudu zemského ráčili poručiti dskami zemskými poznamenati. Jakož jsou poručenství Mikulášovi staršímu Měděncovi z Ratibořic nad Janem a statkem po někdy Janovi Měděncovi z Ratibořic, bratru jeho, pozůstalým na jistě spůsob dáti ráčili. I poněvadž jest on Mikuláš starší Měděnc podle vyměření jich mil[lo]s[li]t se nezachoval a téhož statku nezaručil, jich mil[lo]s[li]t to poručení z něho Mikuláše staršího Měděnce z Ratibořic snímati a Kateřině Vamberské z Ratibořic a v Příbrami takové poručení nad tímž Janem a statkem po někdy Janovi Měděncovi z Ratibořic pozůstalým dávati ráči. Na ten a takový spůsob, aby ona Kateřina Vamberská z Ratibořic týž statek podle zřízení zemského zaručila, jej k dobrému sirotčímu opatrovala a spravovala, tak, aby ho neubejvalo, než raději přibějvalo. A což by tak toho k sobě přijala, to aby komorníkem od desk zemských popsati dala, jedna registra za sebou zanechala a druhou (sic!) ke dskám zemským složila.“) K zaručení poručení v českém zemském právu doby předbělohorské J. KAPRAS, Poručení nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému, s. 43–49.

66 K tomu je ovšem třeba podotknout, že i v době rudolfínské si delikt vraždy udržoval do jisté míry soukromoprávní povahu, a sice z toho pohledu, že žalobce a žalovaný mohli uzavřít mimosoudní dohodu. Ta byla zřejmě poměrně častým jevem – srovnej A. REZEK (ed.), Zápisky Viléma Slavaty z let 1601–1603, s. 12 (1601 – „všecky pře obeslání z mordu býly přeběhnuty a žádna k slyšení nepřišla, nebo k mnohým strany se ohlašovaly, že jsou na smlouvě, aneb že jsou smluveny“). Tyto smlouvy mohly být na žádost stran s přivolením soudu intabulovány do zemských desk, srovnej např. DZSt 48, fol. J 13v (1592 – „Páni jich mil[lo]s[li]t a vладыky na plném soudu zemském ráčili jsou k té smlouvě mezi Janem Vosterským Kaplřem s jedné a Jindřichem Tučapem z Stučap (sic!) z strany druhé o mord učiněné, aby ve dsky zemské památné vložena a vepsána byla, povoliti. A jeho Jindřicha Tučapa z Tučap v tom ještě dále ráči opatrovati, tak, aby se žádněj jiné buď z sirotkův pozůstalých po někdy Zikmundovi Vosterským Kaplři, aneb z přátel jeho na časy budoucí, poněvadž jest se ta smlouva k dobrému sirotčímu stala, navracovati ani nastupovati nižádným spůsobem moci nemohli“). Výhradní příslušnost zemského soudu ve vražedných kauzách byla prolomena sněmovním usnesením z roku 1547, jímž byla dána možnost obrátit se i v této záležitosti na panovníka, pokud byl v zemi přítomen. SČ, díl II., s. 498–516, č. 168 (zde s. 501–502). Tato norma byla převzata do zemských zřízení, ačkoliv se v nich redundantně nadále objevuje článek o exkluzivní příslušnosti zemského soudu pro šlechtice, formulovaný v době Karla IV. ClB, Tomi IV. pars 1. sectio I., ZZ 1549, s. 137–138, čl. A 7, s. 353, čl. R 38, ZZ 1564, s. 503–504, čl. A 6 – A 7. K zločinu vraždy viz též minuciózní práci R. RAUSCHER, Usmrcení člověka v českém právu zemském, passim; stručněji K. MALÝ, Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století, s. 177–192.

67 K deliktu moci zejména K. MALÝ, Delikty moci a odboje v díle Všehrdově a zemském právu 15. a 16. století, zejm. s. 283–285; TÝŽ, Trestní právo v Čechách v 15–16. století, s. 81–88.

podané od jiných soudů: jako od soudu komorního, od soudu menšího zemského a soudu purkrabského“).

Řešení sporů postoupených jinými soudy vypichuje jako nejvýznamnější agendu – nepochybně ovšem nejvýznamnější co do závažnosti, nikoli co do objemu – i Pavel Stránský („a co nejdůležitější, pronáseti poslední rozsudek ve přích všeho druhu, které nebyly u ostatních soudů rozhodnuty a byly sem odkázány, ať již pro královu dalekou cestu a jeho nepřítomnost v zemi, nebo pro spletnost nesnadno rozluštiteľnou“).⁶⁸ Kvůli přím postoupeným jinými soudy byly v roce 1596 přidány k trvání soudu dva dny,⁶⁹ což jasně signalizuje, že nešlo v žádném případě o agendu zanedbatelnou. Rozhodnutí sporu, příslušejícího standardně před jiný soud, soudem zemským se mohli domáhat i účastníci řízení, zvláště pokud se mělo meritum řízení podle jejich názoru významně rozšířit. Tak Kateřina Redernová, vdova po císařském vojevůdci Melchiorovi z Redernu († 1600), byla v roce 1610 upomínána o částku 15 000 tolarů, které si měli vypůjčit její choť a jeho bratr v roce 1581. Případný spor o tuto věc by býval spadal před soud nejvyššího purkrabství. Kateřina však příslušný dlužní úpis vyhodnotila jako padělek a požádala císaře, aby umožnil „vyslyšení na slavné soud zemské větší“. Ten o dva roky později skutečně rozhodl, že dotyčný úpis je falešný a že Kateřina, resp. její syn nejsou v jeho smyslu nic dlužní.⁷⁰

Vedle přímého řešení postoupených sporů mohl zemský soud do agendy jiných justičních institucí zasahovat díky síle své odborné autority (což je poněkud kuriózní při vědomí toho, že šlo o soud laický, nevyžadující od svých přisedících žádnou formu klasického právního vzdělání) dáváním „naučení“, tj. doporučení, jak s konkrétní kauzou naložit. Alespoň ve Vladislavském zřízení zemském se lze explicitně dočíst o dvorském soudu, že pokud se jeho členové „nemohli-li by věč trefiti, mají v soudu zemském naučení vzieti“.⁷¹ V dalších redakcích korpusu zemského práva již sice tato norma obsažena není, obdobnou praxi ale vyloučit nelze ani pro dobu pozdější. V usnesení zemského sněmu z roku 1575 byla povinnost brát od zemského soudu naučení uložena nejvyššímu mincmistrovi v případech, kdy dojde k závažnému sporu mezi kverky (horníky) a majiteli gruntů,⁷² na nichž má být těženo. Se žádostí o naučení se ale nepochybně na zemský soud obracely i další instituce nadané soudními pravomocemi.⁷³

Naproti tomu, pokud kniha náleží práv ze 16. století uvádí, že „z soudu dvorského muože se kdo chce na soud vyšší zemský odvolati“,⁷⁴ vyvstávají určité pochybnosti. Ve zkoumané agendě zemského soudu se případy takovýchto odvolání ne-

68 P. STRÁNSKÝ, O státě českém, kapitola XVI, odst. 6, s. 280.

69 SČ, díl IX., s. 254–276, č. 196 (zde s. 267: „kderak teď od některých časův na žádost některých stran mnoho při od J[e]ho M[ilost]i c[ísař]ské i od jiných soudů podaných na soud zemský přichází“).

70 Materiály jsou uloženy v sign. R 102/11, i.č. 3002, kart. 1971. Viz také protokol sporu intabulovaný do DZM 225, fol. C 28r – C 30r, D 6r – D 11v. K případu podrobně M. SVOBODA, Redernové v Čechách, s. 228–233.

71 P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (ed.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice, s. 195–196, č. 313.

72 SČ IV., s. 269–310, č. 86 (zde s. 282 – „Nejvyššího mincmějstra naučení brání z soudu zemského. Pokudžby pak při jedné neb druhé straně takové přátelské jednání místa míti nemohlo a s takového jednání sešlo: tehdy má nejvyšší mincmejstr, předložic obojích stran nedostatky a tížnosti, při nejprvnějším soudu zemském, vznesouce to na soudce zemské, od nich naučení vzíti a potom stranám takové naučení, kteréž se podle obecního práva horního, jehož se na týchž horách užívá, státi má, v známost uvésti. A strany na tom, což jim z tak dotčeného naučení soudu zemského oznámeno bude, beze všech dalších odporův přestati a vedle toho se chovati povinny budou“). Podle dalšího článku měli „soudcové zeměti takovým naučením neprodlévati, nýbrž bez dalších odkladův hned v témž soudu, v kterémž se takové naučení žádati a bráti bude, uvážic, dáti“.

73 K. MALÝ, Zemský soud ve struktuře stavovského práva a právní kultury, s. 113.

74 Nálezev práva zemských tohoto slavného království Českého od mužův mnohých a v právích této země známých sebrání, s. 157.

CXII

**Přes uvážení Nejvyšších Úředníků
a Soudců Zemských Rad Soudu Dvorského a
Komorního, na jiné zdání podáváno býti nemá.**

**Soudu Zemskému, též Nejvyšším Úředníkům
a Soudcům Zemským a Radám Soudu Dvorského a
Komorního / co se jedná v uvážení podá / co
též Soud za spravedlivé negde / podruhé nemá na něj
o tuž věc, na zlehčení tétož Soudu, jakožto jednomu
přednímu Klenotu Zemskému, považování podává,
no býti / nýbrž přitom bez proměny zůstati má / poně,
wadž wedlé zřízení Zemského, Nálezové, Panstíj. a
Wladyčtí w své mocnosti zůstávati mají.**

zdroj: Národní archiv Praha, Sněmovní artikule, i.č. 31, s. CXII

Sněmovní usnesení z let 1609–1610 (výřez tištěného textu) se zmínkou o „předním klenotu zemském“ (9. rádek textu).

objevily a celkově je nepochybné, že raně novověké soudnictví rozhodně nebylo vystavěno na instančním principu. Již ve výše uvedeném přehledu se sice (ovšem ojedinelé) možnosti přezkoumání rozsudku jiným soudem objevily, regulérní odvolání bylo ovšem v této fázi právněhistorického vývoje toliko písní budoucnosti.⁷⁵

Každopádně, proti rozhodnutí soudu zemského neexistovala žádná možnost opravného prostředku, řádného ani mimořádného.⁷⁶ Nebylo možné se obrátit ani na panovníka, ten mohl pouze udělovat milost u rozsudků trestněprávní povahy, směřujících na ztrátu hrdla, cti či statků. Pozoruhodné je, že zásada ne bis in idem našla své explicitní vyjádření až ve sněmovním usnesení přijatém na sněmu konaném v letech 1609–1610, tedy na samém konci období touto prací sledovaného.⁷⁷ Není ale sporu o tom, že v praxi byla respektována i před tímto datem.

Konečně jako specifickou část sporné agendy zemského soudu vypíchl Šebestián Fauknar odpory, jimiž mohla být napadána nejrůznější právní jednání, počínaje posledními pořízeními přes vklady, smlouvy až po procesní kroky exekučního říze-

75 Navíc cesta vedla poněkud jiným směrem a zemský soud se stal v době reforem osvicenského absolutismu nikoli druhoinstančním, nýbrž privilegovaným prvoinstančním soudem. K možnostem nápravy nesprávného soudního rozhodnutí v dějinném průřezu podrobněji K. MALÝ, K historickému vývoji nápravy vadných rozhodnutí v našem právu, s. 11–35. Předbělohorskému období je tu žel věnována jen poměrně krátká pasáž na s. 14–16.

76 To zdůrazňuje jako specifikum vůči ostatním soudům Všehrd – CIB, Tomi III. pars 3., s. 21, kniha I, kap. 1, odst. 2 („Na kterýžto súd s jiných súdův některých, o nichž níže mluveno bude, mož se každý odvolati; ale s zemského súdu jinam žádného odvolanie dalšího nezostává, než na tom každý dosti mieti, na tom každý přestati musí“).

77 SNA, i.č. 31, kart. 1 (1609–1610), s. CXII („Přes uvážení nejvyšších úředníkův a soudcův zemských, rad soudu dvorského a komorního, na jiné zdání podáváno býti nemá. Soudu zemskému, též nejvyšším ouředníkům a soudcům zemským a radám soudu dvorského a komorního, co se jednou k uvážení podá, co te[n] soud za spravedlivé nejde (sic!), podruhé nemá na něj o tuž věc na zlehčení tétož soudu, jakožto jednomu přednímu klenotu zemskému, k uvážování podáváno býti, nýbrž přitom bez proměny zůstati má, poněvadž vedle zřízení zemského nálezové panstíj a vladyčtí v své mocnosti zůstávati mají“).

ní („Čtvrté pře, které tento soud větší soudí, jsou odporové, buďto kšaftům, zápisům, pořizním, zvodům, vkladům trhovým, smlouvám, uvázáním komorníkem v statky etc.“).⁷⁸ Specifikem těchto pří byla skutečnost, že prvním procesním krokem bylo zpochybnění legality napadaného právního aktu, které se zapisovalo do zemských desk. Odpor tu tedy nehraje roli specifického řádného opravného prostředku jako je tomu dnes například ve správním řízení, ale je veřejným, formalizovaným protestem osoby zpochybňující právoplatnost příslušného úkonu. Specifičnost pří spojených s odpory respektovala i zemská zřízení, podle nichž se tyto spory měly projednávat zásadně ve středu a v případě, že by se je nestihlo dorešit a soud měl ještě volnou kapacitu, mělo jejich projednávání pokračovat do konce standardního dvoutýdenního roku.⁷⁹ Je ale nutno podotknout, že samotný odpor ještě soudní řízení nezahajoval a že na něj musel navazovat (a z tohoto pohledu lze Fauknarovu systematiku vzít do jisté míry v pochybnost) i půhon. Pokud k němu nedošlo, mohla se osoba, jejíž majetkové zájmy byly odporem napadeny, domoci zrušení („zdvížení“) odporu.⁸⁰

1.3 Agenda soudu dle zemských desk

Uvedený přehled jistě velmi dobře umožňuje učinit si představu o šíři záběru zemského soudu při uplatňování zemského práva,⁸¹ je ale třeba stále mít na paměti, že nejde v žádném případě o výčet taxativní. Vedle Fauknarem uvedených případů se předně v doložené praxi zemského soudu ovšem objevují i další sporné kauzy, které pod žádný z výše uvedených typů nelze subsumovat. Bohatství dokladů o nich nabízejí v prvé řadě samotné zemské desky. Dále uvedené příklady se primárně opírají

78 Ze známých sporů tohoto druhu lze zmínit např. odpor Švamberků proti poslední vůli Petra Voka z Rožumberka, který vířil justiční a politickou scénu na počátku 17. století. Podstatu sporu dobře zachytil Vilém Slavata, viz A. REZEK (ed.), Zápisky Viléma Slavaty z let 1601–1603, s. 10–11 (1601 – „odpor mezi JMí panem z Rožumberka, panem Jiřím z Švamberka [s syny] a strejci jeho nedílnými z strany druhé slyšán byl, kladouc panu (sic!) z Švamberka odpor tomu zápisu, který pan z Rožumberka panu hraběti z Serinu na panství Rožumberským [a jiným rozdílným osobám na statcích rozdílných] učinil, chtějíc to prokazovati, že dva rodové [JMí pana z Rožumberka a p. ze Švamberka] z této linie pocházející, od [dávného jistého času] erbanunky spolu měli [na ten způsob, jestliže by který rod z těch bez dědicův prvé sešel, že] mimo jistou summu, od rodu odcizovati nemohou, [což, jsouc JMí pan z Rožumberka poslední svého rodu, že jest takové zápisu a odcizování na újmu jich činiti nemohl]“). V širších souvislostech pojednal o této kauze V. BŮZEK, Aliance Rožumberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století, s. 10–25.

79 CIB, Tomi IV. pars 1. sectio I., ZZ 1549, s. 232, čl. F 35, ZZ 1564, s. 588, čl. K 12. Odporům je v zemských zřízeních z let 1549 i 1564 věnována celá rubrika, začínající tímto článkem a končící článkem F 39, resp. K 18.

80 DZSt 48, fol. F 5r – F 5v (1590 – „Páni jich mi[[o]s]t a vladyky z plného soudu zemského ráčili poručiti deskami zemskými poznamenati. Jakož jest Kryštof Hozlaur z Hozlau a na Veltině na jich mi[[o]s]t vznesl, kderak by podle nového o dskách nařízení a vyzdvížení desk v rejstra, kdež sobě sami kladou, dědictví své, totíž polovici poddacího a záduší ve vsi Ratajích se všemi bezemkami (sic!) s lidmi na nich sedícími osedlými i neosedlými, též jednoho člověka ve vsi Břeňkové sedícího, řečeného Holého, s robotami, slepicemi a platy, s potokem i se všemi cožkoliv k témuž poddacímu a záduší ve vsi Ratajích přísluší, nic ovšem nevyměňujíc, vložil a léta zemská bez překážky jednoho každého člověka vydržel. Kderémužto vkladu po vydržení let zemských Jiří a Petr bratři vlastní a nedílní Bechyňové z Lažan a na Bernartících, synové a dědicové po někdy Janovi Bechyňovi z Lažan, otci svém, zůstal odpor vložili a k témuž odporu až posavad nepohnali. I jich mi[[o]s]t z těch příčin takový odpor zdvihati a jemu Kryštofovi Hozlaurovi z Hozlau, aby sobě výš jmenovaný statek k dědictví, poněvadž sou letům zemským projíti dali a k odporu nepohnali, ve dsky zemské vložiti mohl, povolovati ráči“).

81 Tvrdí-li Karel Malý o zemském soudu, že „jeho vlastní agenda nebyla, jak známo, četná“, je zřejmě třeba toto konstatování vztáhnout k absolutnímu počtu, nikoli k typové různosti procesů, které se před ním odehrávaly; viz K. MALÝ, Zemský soud ve struktuře stavovského práva a právní kultury, s. 113.